

**CULTURĂ MATERIALĂ IDENTIFICATĂ ÎN ICONOGRAFIA UNEI
BISERICI SALVATE. STUDIU DE CAZ: BISERICA DIN VINȚA (JUD.
ALBA), PICTATĂ ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA.**

Rezumat: Ca urmare a pericolului inundării în iazul de steril produs de exploatarea minieră de la Roșia Poieni, biserica „Sf. Mihail” din satul Vința, jud. Alba, a fost strămutată în Muzeul ASTRA din Sibiu. La momentul actual pictura bisericii a fost restaurată, în monumentul de cult fiind montate elemente de arhitectură interioară. Fresca a fost realizată între anii 1819-1821 de către pictorul muralist și de icoane pe lemn Simion Silaghi Sălăgeanu. Ansamblul pictural este păstrat într-o stare bună de conservare și se desfășoară pe o suprafață de aproximativ 100 m².

Credincioșii, așa cum adesea ni s-a sugerat, mai puțin cunoscători de carte, privind reprezentările narative sau iconice realizate pentru dâșii în cadrul ansamblului iconografic, au asimilat mai ușor cuvintele Scripturii rostite de preotul paroh. În imaginile reprezentate întâlnim numeroase elemente de cultură materială, pe care vom încerca să le identificăm și apoi descrie în prezentul material. Este vorba de imagini-document care cuprind aspecte privind viața privată și socială, felul în care percepeau oamenii acelor vremuri evenimentele biblice, raportate desigur la criteriile „politice” ale epocii. Sunt înfățișate aspecte de arhitectură, vestimentație, corpuri de iluminat, vase liturgice sau veselă comună, unelte, cărți, armament etc. Urmând, desigur, preceptele erminiei picturii bizantine, imaginile redau informații despre cotidianul trăit de cei care au plătit pictura, în cazul de față de săteni, dar și de cel imaginat de pictor. Trebuie menționat și acest lucru: în pictura bizantină îndeosebi, dar și în cea de sorginte apuseană, imaginile obiectelor redade iconografic nu reflectă întotdeauna realitatea, o abatere ușoară de la regulă ținând de licența fiecărui zugrav.

Cuvinte cheie: cultură materială, secol XIX, iconografie, Vința, Transilvania;

* Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu; E-mail:adistoia@yahoo.com.

Satul Vința, aparținător de comuna Lupșa, jud. Alba, este pe cale să fie acoperit de steril. (Fig. 1) La o distanță de aproximativ 5 km de localitate, din biserica satului Geamăna doar partea superioară a turlei se mai zărește, plutind parcă fantomatic deasupra lacului toxic. Cariera de cupru a început deversarea sterilului rezultat în urma spălării minereului cu substanțe toxice, pentru a rămâne doar metalele de interes, încă din anul 1986. Desigur, economia are nevoie de sacrificii, dar pentru localitate acest lucru a însemnat dispariția.

Demersuri pentru salvarea bisericii au fost inițiate de localnici, cu implicarea de excepție a Ralucăi Prelipceanu¹, din punct de vedere administrativ, acceptul fiind dat de către Arhiepiscopia Ortodoxă Alba Iulia, Protopopiatul Câmpeni, de care aparținea parohia. Trebuie menționată și implicarea societății Cupru Min prin contribuția financiară și logistică.

Ca urmare a pericolului iminent al inundării în iazul de steril produs de exploatarea minieră de la Roșia Poieni (apele pentru decantare ajunseseră la baza zidurilor), biserica „Sf. Mihail” din satul Vința, jud. Alba, a fost strămutată în cadrul Muzeul ASTRA din Sibiu în anul 2018. Încă din luna august a acelui an o echipă de specialiști din cadrul muzeului sibian s-au deplasat la Vința, unde au măsurat, fotografiat și demarat primele măsuri de conservare, iar apoi s-a procedat la demontarea monumentului de cult. Slujba de punere a pietrei de temelie a bisericii în noua locație sibiană a avut loc la data de 13 iulie 2019. La momentul actual, biserica din piatră a fost reconstruită, în monumentul de cult fiind montate elemente de arhitectură interioară (tavanul semicircular al naosului și iconostasul).

Din punct de vedere arhitectural, biserica aparține tipului de plan dreptunghiular, cu o compartimentare rituală în pronaos, naos și altar pentagonal. Intrarea în biserică se face printr-un pridvor atașat pronaosului pe fața de sud a monumentului, iar deasupra pronaosului este ridicată turla din lemn. Inițial sistemul de învelitoare a fost realizat din șiță de brad, la momentul demontării biserica fiind acoperită cu tablă. Monumentul de cult a fost zidit în secolul al XVIII-lea, indicii în acest sens venind de la un Liturghier dedicat acestei biserici, datat în anul 1763 și folosit la strănă, dar și din datarea clopotului turnat în anul 1775².

¹ Cercetător, invitat în numeroase emisiuni și reportaje pe tema restaurării și salvării bisericilor aflate în pericol. Ea este cea care s-a implicat decisiv în salvarea bisericii din Vința.

² Raluca Prelipceanu, *Biserica – între spațiu cersesc și spațiul pământesc. Programul iconografic al lui Simion Silaghi Sălăgeanu la biserica Sfântul Mihail din Vința*, în „Caietele de la Putna. Unitate de limbă, credință și neam. Sensul culturii române”, Putna, 2018, p. 186.

Modelul arhitectonic al monumentului este comun în zonă și urmează firul unei tradiții, dacă ne-am gândi doar la biserica din Lupșa, care este desigur mai cunoscută. Pictura a fost realizată între anii 1819-1821 de către iconarul și pictorul bisericesc Simion Silaghi Sălăgeanu³, în timpul episcopatului lui Vasile Moga și în „zilele preînălțatului Împărat Franțiscus I”, așa cum este înscris în interiorul monumentului. Un lucru remarcabil la această biserică este faptul că stratul pictural se păstrează într-o stare bună de conservare atât pe fresca zidului, cât și pe suprafața de lemn. Există, desigur, mici excepții, una dintre acestea ar fi scena „Prinderii lui Iisus”, care a fost în cea mai mare parte ștearsă datorită infiltrațiilor de apă.

Referitor la creația artistică a pictorului, știm că este atestat prin semnătură „zugravul Siladi [Ș]imon, ucenicul j[upânului] B[...]dor Andraș din Cluj” încă din anul 1773, pe o icoană „Deisis” de la biserica din Dretea (jud. Cluj). Și dacă am amintit de această primă icoană cunoscută a pictorului, trebuie să menționez că aceasta este păstrată astăzi în colecția aceluiași muzeu sibian în care a ajuns monumentul de cult din Vința⁴. Lucruri interesante despre zugrav și familia acestuia ne sunt aduse la cunoștință de către cercetătoarea Ana Dumitran. Zugravul a fost recunoscut în literatura de specialitate prin folosirea a trei patronime: Silaghi, Sălăgeanu, Selagescu⁵. În total, datorită experienței și a vieții îndelungate, se pare că pictorul a realizat programul iconografic într-un număr impresionant de biserici, amintind aici doar câteva dintre ele: Vința, Goești, Vidra Poieni, Garda de Sus, Lăzești, Lupșa, Ponor, Bucium Muntari etc.⁶

În cadrul proiectului de salvare a bisericii, echipa de specialiști a Muzeului Astra din Sibiu s-a ocupat de salvarea și restaurarea elementelor de lemn pictat (tavanul semicircular al naosului, iconostasul, peretele despărțitor de pronaos și tavanul pronaosului), o echipă externă muzeului fiind implicată în extragerea picturii în tehnica frescă⁷.

Un material amplu despre ansamblul iconografic al monumentului a scris cercetătoarea R. Prelipceanu⁸, de aceea nu voi insista pe acest aspect. Voi menționa totuși prezența unei compoziții nu foarte des întâlnite în iconografia locală: este vorba de reprezentarea pe suprafața tavanului semicircular a unei

³ *Ibidem*.

⁴ Ana Dumitran, *Pictorul Simion Silaghi-Sălăgeanu. În căutarea identității*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 16/I, 2012, p. 189.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Prelipceanu, *op. cit.*, p. 185.

⁷ Dr. Alina Geanina Ionescu (editor), *Conferințele ASTREI. Workshop de restaurare pictură pe lemn. Ediția a VI-a*, Sibiu, 2019.

⁸ Prelipceanu, *op. cit.*, p. 186.

teme nou-testamentare cu trimitere la Apocalipsa lui Ioan: „...cei douăzeci și patru de bătrâni au căzut înaintea Mielului, având fiecare o harpă și cupe de aur pline cu tămâie, care sunt rugăciunile sfinților, și cântau un cântec nou, spunând: «Vrednic ești tu să primești cartea și să desfaci sigiliile sale....» (Apocalipsa Sf. Ioan Teologul 5,6-14).

În scenele iconografice, care se desfășoară conform erminiei picturii bisericești, întâlnim numeroase elemente de cultură materială, pe care vom încerca să le identificăm în continuare. Este vorba de imagini-document care cuprind aspecte privind viața privată și socială, felul în care percepeau oamenii acelor vremuri evenimentele biblice, raportate desigur la criteriile „politice” ale epocii. Sunt înfățișate aspecte de arhitectură, vestimentație, corpuri de iluminat, vase liturgice sau veselă comună, unelte, cărți, armament etc. Urmând, desigur, preceptele tipicului picturii bizantine, imaginile redau informații despre cotidianul trăit de cei care au plătit pictura, în cazul de față de săteni, dar și de cel imaginat de pictor.

Trebuie menționat și un alt lucru: în pictura bizantină îndeosebi, dar și în cea de sorginte apuseană, imaginile obiectelor redată iconografic nu reflectă întotdeauna realitatea, o abatere ușoară de la regulă ține de licența fiecărui zugrav. Fără pretenția realizării unui repertoriu exhaustiv, deoarece nu acesta este scopul acestui studiu, vom încerca în continuare o identificare și o sumară descriere a obiectelor sau grupurilor de obiecte redată în scenele pictate în cadrul programului iconografic.

Un prim grup de obiecte care se asociază domeniului credinței și culturii spiritual sunt vasele liturgice. În iconografia bisericii regăsim reprezentate numeroase vase sacre (potire, ciborii, corn pentru păstrarea uleiurilor sfinte) utilizate în cadrul săvârșirii ritualului religios. Nu putem să nu remarcăm influența artei de sorginte apuseană în pictura lui Simion Silaghi. Potirele sunt redată cu talpa discoidală sau hexalobă, cu fus cilindric sau conic, uneori dotat cu nod sferic turtit și o cupă înaltă ușor evazată înspre gură. (Fig. 2) Ciboriile din mâna femeilor purtătoare de mir sunt reprezentate asemenea unui pocal cu capac, realizate în stil renascentist timpuriu. (Fig. 3) În scena „Nașterea Domnului”, în mâinile Magilor se regăsesc caseta cu monede de aur, ciboriul și cornul utilizat pentru păstrarea uleiurilor sfinte.

În cadrul obiectelor de veselă comună putem identifica căni cu talpă discoidală și corp sferic, cu gât înalt și evazat, de care este prinsă toarta. Par a fi confecționate mai degrabă din metal, decât din material ceramic. Pe masa „Cinei celei de Taină”, în fața apostolilor sunt redată farfurii cu talpă profilată și cuțite metalice la care se delimitează lama de plăsele printr-un ornament de forma unei sfere metalice. Vase tip lighean, unele dotate cu toarte în formă de „S”, se regăsesc în fața personajelor redată în scenele „Bunei Vestiri” și „Nașterii Mariei”.

Din categoria instrumentelor muzicale redată în pictura bisericii din Vința, instrumentul cu cea mai frecventă reprezentare este harpa. (Fig. 4) O regăsim în mâna regelui David, sau la picioarele sfinților aflați în rugăciune. Un alt instrument, de această dată aerofon, ilustrat în scena „Judecății de Apoi”, este goarna. În tubul de rezonanță lung, în forma unei pâlnii la unul dintre capete, este redată suflând un înger.

Nelipsită din scena „Cinei de Taină” și a „Prinderii lui Iisus” este punga de bani prinsă la brâuul lui Iuda, devenit peste veacuri atribut al apostolului căzut. O reprezentare a pungii din piele de formă piriformă, strânsă la gât cu un șnur de culoare roșie, este redată pe arcul tavanului din apropierea iconostasului. În acest caz, pe pungă este înscris numărul 30 (amintind de cei 30 de arginți, prețul trădării). (Fig. 5) În vecinătatea acestei imagini sunt ilustrate zarurile cu ajutorul cărora, conform textului nou-testamentar, a fost câștigată de unul dintre soldații romani cămașa lui Iisus. Zarurile, confecționate probabil din os, sunt ilustrate ca având o formă paralelipipedică, pe suprafața superioară fiind marcat, prin puncte, numărul de pe zar. Revenind la punga din piele, de această dată având forma semicirculară, cu clapetă și curea pentru purtat pe spate, o regăsim atârnată de brațul unui personaj participant la una dintre minunile făcute de Iisus.

Un felinar cu baza hexagonală și cu pereții din sticlă, care lasă vederii imaginea lumânării de la interior (Fig. 6); candelore reprezentate în mâinile fecioarelor înțelepte și a celor nebune; simple lumânări din ceară (redate în caseta cu reprezentarea temei „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”) sau sfeșnice de masă, ori prinse de tavan, ilustrează corpurile de iluminat, o prezență necesară desfășurării activității nocturne atât în interiorul, cât și la exteriorul locuinței.

În categoria instrumentelor de tortură identificăm biciuri din nuiiele sau fâșii de piele prinse în mânerul cilindric, cu ajutorul cărora torționarii îl flagelează pe Iisus. Roata de tortură este prezentă și ea, ca atribut al Sfintei Ecaterina, așa cum este reprezentată atât în arta apuseană, cât și în cea răsăriteană.

Cele mai numeroase obiecte de cultură materială, așa cum de altfel am întâlnit și în cadrul repertoriului iconografiei bisericilor medievale din sudul Transilvaniei, sunt cărțile. Acestea sunt redată în mâinile evangheliștilor sau apostolilor și par a fi confecționate asemenea cărții legate: cu scoarțe din carton tare sau mucava, altele probabil din lemn, îmbrăcate în piele sau pânză, imprimate cu tipar policrom sau la cald. (Fig. 7) Unele exemplare, pe cantul blocului de carte, sunt dotate cu închizători metalice, așa cum le regăsim și astăzi în colecțiile muzeale.

Instrumentele utilizate pentru scrierea acestor cărți sunt înfățișate pe masa din dreptul Sf. Evanghelist Ioan. Este vorba de călimara cu cerneală, perghelul (instrument asemănător compasului), foarfeca și cuțitul. (Fig. 8) În mâna

apostolilor Ioan și Matei este redată pana de gâscă, ascuțită la unul din capete, atât cât să permită practicarea scrierii în foile de pergament.

Unelte, precum ciocanul simplu sau de tâmplar, cu corpul activ bifurcat la una din laturi, în formă de coadă de rândunică, cleștele sau cuiele sunt ilustrate în scene legate de „Răstignirea lui Iisus” sau reproduse separat, ca instrumente ale Patimilor. (Fig. 9)

În mâinile Sf. Petru sunt înfățișate nelipsitele chei ale Împărăției Cerurilor, simbol de mai târziu al Papalității. (Fig. 10) Acestea au o dimensiune mare, cu partea de prindere de formă cordiformă, la celălalt capăt cu limba de formă dreptunghiulară. În scena „Judecății” pictată în naos, o balanță din lemn, dotată cu două talere și ac indicator al măsurătorii, este ținută în mână de Dreptul Judecător. (Fig. 11) Încercând să ilustreze operația de măsurare, în unul dintre talere este așezată crucea răscumpărării, iar în celălalt taler un demon, care ține o piatră de moară.

Ca însemne ale autorității romane, în scena „Judecății lui Pilat” doi dintre soldații romani țin în mâini fascii. Un șevalet pe care este pictată o icoană a Maicii Domnului este așezat în fața Sf. Apostol Luca, amintind astfel tradiția bisericii, care îl mărturisește drept zugrav și iconar al Sfintei Fecioare. Ne vom opri aici cu identificarea elementelor de cultură materială, conștienți fiind de faptul că, dacă am lăsat deoparte numeroasele elemente de arhitectură, îmbrăcăminte laică sau ecleziastică, dar și descrierea echipamentului militar, despre toate acestea se va putea scrie desigur un material aparte.

Concluzii: Imaginile păstrate reproduc adesea realitatea contemporană pictorului, tocmai pentru a fi mai bine înțeleasă de enoriașii care asistau duminică de duminică la predicile preoților parohi. În acest caz fericit (un motiv fiind acela că stratul pictural s-a păstrat bine, al doilea fiind salvarea și restaurarea acesteia) pictura bisericii de la Vința, realizată în timpul episcopatului lui Vasile Moga și în „zilele preainălțatului Împărat Franțiscus I”, oferă importante informații despre cultura materială a epocii, oglindite în imaginile-document, adevărate fotografii păstrate până astăzi pe zidurile monumentului de cult. Studiul lor completează în mod fericit informațiile aduse de studiul documentelor sau de descoperirile arheologice.

BIBLIOGRAFIE

Dumitran, Ana, *Pictorul Simion Silaghi-Sălăgeanu. În căutarea identității*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 16/I, 2012, p. 189-228.

Ionescu, Alina Geanina (ed.), *Conferințele ASTREI. Workshop de restaurare pictură pe lemn*. Ediția a VI-a, Sibiu, 2019.

Prelipceanu Raluca, *Biserica – între spațiu ceresc și spațiul pământesc. Programul iconografic al lui Simion Silaghi Sălăgeanu la biserica Sfântul Mihail din Vința, în „Caietele de la Putna. Unitate de limbă, credință și neam. Sensul culturii române”*, Putna, 2018, p. 185-201.

MATERIAL CULTURE IDENTIFIED IN THE ICONOGRAPHY OF A SAVED CHURCH. CASE STUDY: THE CHURCH FROM VINȚA (JUD. ALBA), PAINTED IN THE FIRST DECADES OF THE NINETEENTH CENTURY.

Abstract: As a result of the danger of flooding from the tailings pond produced by the mining operation from Roșia Poieni, the church „St. Mihail” from Vința village, Alba county, was relocated to the ASTRA Museum in Sibiu. At present, the painting of the church has been restored, inside the monument several elements of interior architecture being fixed. The fresco was made between 1819-1821 by the muralist and wood icon painter Simion Silaghi Sălăgeanu. The pictorial ensemble is kept in a good state of preservation and covers an area of approximately 100 m².

The faithful, as we have often been suggested, having perhaps less education, when regarding the narrative or iconic representations made for them within the iconographic ensemble, have more easily assimilated the words of Scripture spoken by the parish priest. The images depicted provide numerous elements of material culture, which we will try to identify and then describe in the following material. These are document images that include aspects of private and social life, how people perceived biblical events, related, of course, to the "political" criteria of the time. As a result, aspects of architecture, clothing, lighting fixtures, liturgical vessels or common utensils, tools, books, weapons, etc. can be found in the iconographic ensemble of the church. Following the precepts and principles of Byzantine painting, the images depict scenes of daily life lived by those who paid for the painting, in this case the villagers, but also imagined by the painter. An aspect worth mentioning is that, as is the case for the Byzantine painting, but also for that of Western origin, the depiction of objects does not always reflect the reality, a slight deviation from the rule relating to the style of each painter.

Keywords: material culture, 19th century, iconography, Vința, Transylvania.

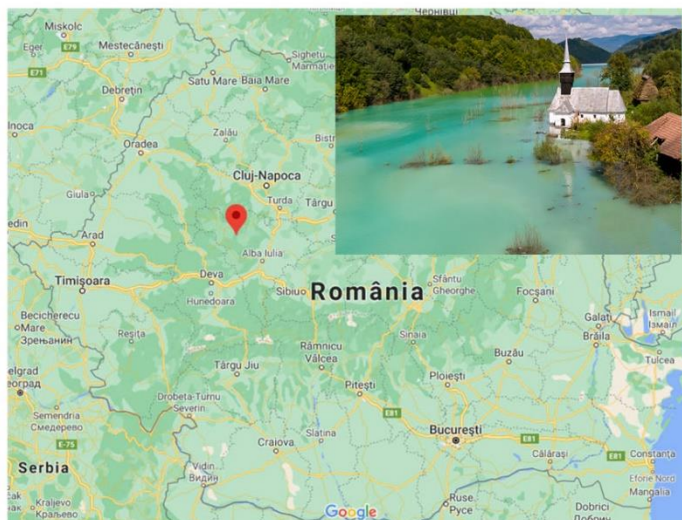

Fig. 1. Localitatea Vința, jud. Alba

Fig. 2. Potir. Pictură tavan, „Rugăciunea din Grădina Ghetsimani”

Fig. 3. Ciborii. Pictură tavan, „Femeile purtătoare de mir”

Fig. 4. Harpă. Frescă altar, „Regele David”

Fig. 5. Pungă. Pictură tavan, „Instrumentele patimilor”

Fig. 6. Felinar. Pictură tavan,
„Instrumentele patimilor ”

Fig. 7. Carte. Pictură iconostas. Grupul
Apostolilor.

Fig. 8. Instrumente de scris. „Sf. Ev.
Ioan”, pictură pe tavanul bisericii

Fig. 9. Instrumentele Patimilor”. Pictură
tavan

Fig. 10. Chei. Apostolii în jurul lui Iisus,
pictură pe iconostas

Fig. 11. Balanța. Pictură pe iconostas